

Spoznavajmo slovenščino s pomočjo italijanščine

Prav gotovo ne moremo trditi — tako kot za druge predmete —, da se na slovenskih šolah v Trstu tudi pri pouku italijanščine lahko učimo slovenščine. To bi bil pravi nesmisel. Nasprotno, lahko trdimo, da je italijanski jezik največji konkurent slovenskega, in marsikdaj zelo, celo preveč uspešen konkurent. Vendar pa mora človek iz še tako neugodnega položaja izluščiti kaj koristnega, zato menim, da je najbolje, če iz tega nevarnega konkurenta napravimo prijatelja, ki nam bo — tako kot pravi prijatelj — lahko za zgled in ki nam bo pomagal pri spoznavanju samih sebe. Kot dobro vemo, se spoznavamo večinoma v razmerju do drugih. Inteligentni ali ne, hitri ali počasni, potrpežljivi ali vzkipljivi, skromni ali naduti, gosto- ali redkobesedni itd. smo v razmerju do naših bližnjih.

Ker torej poznamo dva jezika, dve kulturi, dva načina življenja in mišljenja, ju lahko primerjamo in se od te primerjave marsikaj naučimo. Vendar moram pri tem postaviti trdno izhodišče, in sicer naslednje: italijanščino bi morali poučevati kot Slovenci in torej vedno iz slovenskega zornega kota. To seveda nikakor ne pomeni niti podcenjevanja niti nenaklonjenosti, pač pa pogled od zunaj na svet, ki nam je sicer zelo blizu in ga dobro poznamo, a vendar ni naš. Že ko vzamemo v roke italijansko in slovensko antologijo, nam pade v oči razlika med njima. Tu ne mislim toliko na zunanje razkošje italijanske in na zadržano resnost ali recimo skromnost slovenske (to ne velja za drugo literaturo, saj je večinoma razkošnejša v Sloveniji), temveč predvsem na razliko v pristopu. Slovenski pogled na književnost je po mojem mnenju marsikdaj strožji od italijanskega, italijanski dosti bolj dobrodušen in naklonjen najrazličnejšim avtorjem. Celó dobri stari Vincenzo Monti, ki bi ga lahko gladko izpustili glede na (ne)kakovost njegovih pesnitev in tudi prevoda *Iliade*, ki je neužiten, je v nekaterih literarnih zgodovinah in antologijah deležen kar po nekaj strani analize. Naš vrhunski prevajalec *Iliade* in *Odiseje* Anton Sovrè pa ni deležen niti besedice. Po mojem je dobro, če se zavedamo, da so italijanske knjige sploh pisane bolj emfatično in gostobesedno od slovenskih.

Vsekakor tako prve kot druge izražajo po mojem tipičen pristop Slovencev oziroma Italijanov do kulture in do vsakršnega dogajanja sploh. Dovolj je, da poslušamo in primerjamo italijanski in slovenski TV-dnevnik. Medtem ko je italijanski dramatiziran, tako rekoč spektakel, je slovenski večinoma resen, nekako pod tonom, čeprav tudi marsikdaj duhovit. Tudi pomembne novice, predvsem športne, ob katerih se Italijani prav posebno razživijo, so pri Slovencih podane navadno brez posebnega poudarka. Isto velja za okrogle mize, saj se diskutanti olikano in disciplinirano oglašajo lepo po vrsti in mirno razpredajo svoje misli, naj so še tako vroče, medtem ko si na italijanskih televizijskih okroglih mizah nenehno vpadajo v besedo, temperamentno vpijejo vsevprek, in človek se pri tem po svoje zabava, vendar na koncu ne ve, kaj je kateri povedal in kaj kdo misli. Mogoče smo mi v Trstu bolj navajeni na slednje, vendar se meni zdijo prve neprimerno bolj zanimive in kulturne.

Ta moj prispevek ne more in tudi noče biti sociološka študija niti ne seznam navsezadnje banalnih ugotovitev o razlikah v značaju in vedenju Slovencev in Italijanov, ki jih moramo upoštevati v stikih z matično Slovenijo in z Italijani in na katere je dobro opozarjati tudi dijake. Profesor italijanščine lahko kdaj pa kdaj pri pouku pokaže s prstom na konkreten primer leporečja, ne da bi ga dajal za

zgled in zbujal v dijakih občutek manjvrednosti, a tudi ne da bi ga obsojal in podcenjeval, temveč samo da bi poudaril neko posebnost italijanske kulture, pri tem pa seveda ugotovil posebnosti slovenskega pogleda na življenje. Pod besedo kultura pojmuje mo namreč *izročilo, navade, miselnost, verovanja, običaje* (Giovanni de Martino).

Najbolje seveda izraža kulturo jezik. Kot pravi prof. France Bezljaj v svoji knjigi *Eseji o slovenskem jeziku*: »Spremenljiv in gibčen spremlja človeštvo kakor senca, vse njegove slabosti in vrline so se vtisnile vanj ter preprežajo njegovo navidezno logično strukturo. Podrobna analiza jezika je hkrati vedno zgovoren dokument kulturnega razvoja določene družbene vsebine.« In še: »Med jezikom majhnega in velikega naroda je razlike kvečjemu toliko kakor med grmom in drevesom. Vsi sestavni deli so enaki in čeprav je nekaterih nekaj manj, harmoničnost manjšega organizma ni zato prav nič okrnjena. Žal pa je jezik majhnega naroda po navadi manj raziskan«, nadaljuje prof. Bezljaj v svojem eseju, ki odseva jezikoslovna dognanja našega stoletja. Minili so časi, ko so jezikoslovci merili razvitost jezikov na podlagi nemščine ali celo latinščine: dandanes je v jezikoslovju ta imperialistična ideja odločno zastarela in na jezike lahko gledamo, kot nas na to navaja lepa prisposoba prof. Bezlaja, kot na gozd, kjer rastejo najrazličnejša drevesa, iglavci in listavci, grmičevje in robidovje, kjer ima vsaka rastlina svoj prostor in svojo vlogo, svojo lepoto in svoj čar, predvsem pa je vsaka v sebi popolna. To je realistično izhodišče, iz katerega moramo izhajati pri proučevanju in poučevanju katerega koli jezika.

Zakaj sem hotela ta pojem tako zelo poudariti? Zato, ker se Slovenci marsikdaj nagibamo k idealizaciji tujih jezikov, svojemu jeziku pa nalagamo pretežka bremena, ker se v njem pravzaprav izživljamo. V dolgih stoletjih nam je nadomeščal državo in svobodo, ostal je edino področje, ki je bilo samo naše in je odsevalo našo identiteto in našo izvirnost. Polasčali so se naše zgodovine in naših velikih mož (Slatkonja, Popovič, Štefan, Pregl), celo naše hrane (od gubane do terana), niso pa nam vzeli jezika. Zelo smo navezani na jezik in za nas kultura pomeni pravzaprav v veliki meri samo jezikovno kulturo in književnost. V jeziku zato odsevajo vse naše fobije in strahovi, predvsem strah pred izginotjem, ki nas spremlja že stoletja pač zaradi našega majhnega števila.

Zato slovenščino tako zelo čistimo in »pucamo«, iz nje ruvamo vsakršen plevel in skupaj s plevelom tudi cvetje ali klasje. Po mojem to spominja na nenehno umivanje rok ali na manijaško čiščenje doma nekaterih gospodinj. V prejšnjem stoletju, kot pravi prof. Bezljaj, je »antigermski purizem šel tako daleč, da so začeli poenostavljati celo sintaktična izrazna sredstva, če so količkaj spominjala na nemško rabo.« »Kolikor se je dalo, so ga osnažili germanizmov, romanizmov in madžarizmov, ki so v tisočletnem sožitju proniknili v ljudski jezik.« Ves ta strah pred vdorom tujega v najsvetejšo kapelico lastne izvirnosti, to je jezika, je strah pred izgubo identitete. Ta strah je še posebno viden pri nas v zamejstvu, ko imajo nekateri za italijanske tujke vse tiste besede, ki so v resnici izposojenke iz latinščine in grščine in tvorijo skupni evropski jezikovni fond (od revolucije do reformacije, od radia do televizije in telefona, od identitete do kvantitete itd.) in za katere Hrvatje uporabljajo izraz evropeizmi. Jaz bi to zreducirala na strah pred izničenjem, ki v preteklosti ni bil samo subjektivna fobija, ampak konkretna možnost in marsikdaj cilj »dobronamernih« sosedov. Zdaj pa, ko je Slovenija država in se mora morebiti strah pred izginotjem izražati predvsem v drugačnih, konkretnih obrambnih mehanizmi, je lahko stališče do t. i. tujk ali evropeizmov nekoliko manj togo. Tu seveda ne mislim na tisto nepotrebno pačenje v angleščini, ki je preplavilo Slovenijo kot tudi vse države vzhodnega bloka, a ravno tako Italijo in vso zahodno Evropo, morda nekoliko manj Francijo, kjer se z vsemi štirimi bojujejo proti vdoru pravzaprav — bodimo odkriti — barbarske in otročje ameriške miselnosti. Tu gre za boj kulture proti nekulturi. A ne bom se spuščala v to vročo problematiko.

Meni gre za nekaj drugega. In to je Slovar tujk. Slovenci imamo celo dva slovarja tujk. Iz Bunčevega zvemo, da je tujka celo *teran* (iz ital.), *kajfež* (ker izhaja iz Kajfa), *kandidat*, *kanta* (iz arab.), *kartoteka*, *katastrofa*, *fotograf*, *senzacija*, *kemija*, *kilometer*, *kultura*, *anketa*, da ne govorimo o televiziji in radiu itd. Vsi vemo, da teh besed ni v Brižinskih spomenikih in da jih stari Slovani niso prinesli s seboj iz močvirij v Zakrpatju ali kjer koli so že bili, vendar pa je beseda *kilometer* tisti

trenutek, ko so jo Slovenci začeli sklanjati, ko je dobila dvojino in množino ter izpeljani pridevnik *kilometrski*, postala slovenska beseda, tako kot *chilometro* italijanska. (Isto velja po mojem za fevdalce, ki so bili res tujega rodu, a so si po petsto ali več letih verjetno pridobili domovinsko pravico na Slovenskem, nekateri pa jim jo še naprej kratijo.)

Če bi Italijani uporabljali ista merila za poimenovanje tujk, bi morali imenovati tujke tudi besede kot *bestia*, *chirurgo*, *sino*, *acclamare*, *bibita*, *bibbia*, *biennale*, *area*, *auricolare*, *canco*, *circolo*, *platea*, *plestra*, *pugile*, *abolire*, *arguzia*, *clinica*, *collaudare*, *connubio*, *dialetto*, *epidemia*, *insetto*, *opulento*, *scenografia*, *antenna*, *cellula*, *crostaceo*, *iniezione*, *molecola*, *prisma*, *aggressione*, *condominio*, *calligrafia*, *coreografia*, *ambulanza*, *dilapidare*, *drammaturgo*, *evadere*, *fiammifero*, *mozione*, *redigere*, *refurtiva*, *telegramma*, *utente* itd.

Vse te besede so namreč ali latinske ali grške izposojenke od 16. stoletja dalje. Res je, da italijanščina izhaja večinoma iz latinščine, vendar je bila v 16. stoletju že popolnoma samostojen jezik in je črpala, si izposojala izraze iz latinščine tako kot vsi drugi jeziki. Italijani pa teh besed ne imenujejo tujke ali izposojenke, temveč *voci dotte* ali jih v slovarju označijo z *lat. tardo*. Da bo jasnejše, bom navedla premer dvojice *biscia* in *bestia*. Obe izhajata iz lat. *bestia*, vendar se je *biscia* razvila v ljudski govorici, *bestia* pa je kasnejša izposojenka. Isto velja za *vezzo* in *vizio*, *fiaba* in *favola*, *piazza* in *platea*, *aia* in *area*, *chiusura* in *clausura* itd. Takih besed je izredno mnogo, dovolj je, da prelistamo Zingarellija ali Devota-Olija. Vse *voci dotte* bi po slovenski miselnosti morale biti tujke in seveda stati v slovarju tujk. Teh pa Italijani nimajo. Zakaj ne? Ker se jim ne zdi toliko pomembno, od kod besede prihajajo, ali so kalki ali tujega izvora, vse imajo domovinsko pravico v Italiji. Samo tiste besede, ki so tudi po obliki čudne, kot *baby-sitter*, *rock and roll*, *pick up*, *picnic*, *pièd-à-terre*, *bungalow*, *hot dog*, *jazz* itd., so deležne oznake *forestierismi* (*francesismi*, *anglismi* itd.).

Če Italijani nimajo slovarja tujk, imajo pa več lepih in bogatih slovarjev sinonimov in atonimov (od Tommasea naprej). Ti se mi zdijo veliko koristnejši, saj so v pomoč prevajalcem in vsem tistim, ki imajo besedo na jeziku, pa se je ne spomnijo, spomnijo pa se sorodnega izraza. Vsi vemo, da pravih sinonimov ali sopomenk ni, saj je jezik zelo gospodarna tvorba, ne pozna zapravljanja, zato ni dveh besed za isto stvar ali za isti pojem, če pa že obstajata dve, imata rahlo različen pomen ali pa se uporabljata v različnih sobesedilih. In slovar sinonimov je prav slovar teh sorodnih besed in zvez ter ponuja na istem mestu vse tiste izraze, ki spadajo skupaj in ki jih človek potrebuje, kadar piše o določeni tematiki. Takega slovarja bi si res želela tudi v slovenskem jeziku, saj bi mi nadvse pomagal, da bi pisala bolj sproščeno in bogato, brez hudih dvomov. Že pred 25 leti je prof. Bezljaj trdil, da pišemo »z vedno večjo negotovostjo, z občutkom tesnobe, brskamo po pravopisih (tudi teh Italijani ne poznajo!), sprašujemo avtoritete ter se zraven z zadoščenjem zgražamo nad napakami drugih«. Mislim, da se v 25 letih ni prav nič spremenilo. Če že preganjamo in kaznujemo napake, kar je mogoče tudi potrebno, bi morali tudi nenehno bogatiti svoje besedišče z vsemi mogočimi pripomočki, tudi s posebnimi slovarji. Pred kratkim sem imela priložnost prebrati diplomsko nalogo o zdravilnih rastlinah in sem tako zvedela, da je slovenščina nadpovprečno bogata v poimenovanju teh zelišč, predvsem zato, ker se ogromno ljudi na podeželju še vedno ukvarja z njihovim nabiranjem, sušenjem in s kuhanjem čajev. Kot vemo, ima »vsaka vas svoj glas«, zato ima marsikatero zelišče na Slovenskem več kot 20 različnih poimenovanj, ugotovila pa sem celo 27 sopomenk za isto rastlinico. Tudi italijanščina je imela ogromno imen za zelišča, vendar kaže, da so zanje prevladala uradna imena.

Tu pa nastane problem: v čem je pravzaprav bogastvo jezika, v velikem številu besed ali v pomenskem bogastvu vsake besede oziroma v njeni mnogopomenskosti? Lahko je eno ali pa drugo oziroma oboje, predvsem pa lahko trdimo, da so jeziki med seboj različni. Ne smemo jih postavljati na isto kopito ne imeti istega merila za vse.

Vzemimo kot primer besedi *dom* in *domač*!

Dom pomeni v slovenščini hišo ali stanovanje, kjer živimo ali kjer smo se rodili, pomeni pa tudi domovino (dom in svet, izseljenci so prišli domov), uporablja pa se tudi v sintagmi *kulturni dom*, ki je v italijanščino neprevedljiv dobesedno (*casa di cultura* je po mojem smešno, bolje *Centro*

culturale, a to mogoče le za Cankarjev dom, po zgledu Centre Pompidou), ker kulturnih domov v taki obliki kot v Sloveniji kratko in malo ni (Sala parrocchiale, Casa del popolo, v fašističnem razdobju Dopolavoro?).

Še zanimivejši je pridevnik *domač*. V različnih zvezah ga lahko prevedemo v italijanščino na okrog dvajset načinov. Po drugi strani ima slovenščina dve besedi za ital. *nipote* (nečak, vnuk), za *tempo* (čas, vreme), nasprotno pa eno besedo *roka* za dve italijanski (mano, braccio), *noga* (piede, gamba). Podobno velja za vse jezike.

Mene zelo vznemirja slovenski glagol, saj je precej drugačen od italijanskega. Vemo, da je slovanski glagol zelo zanimiv in bogat, bodisi zaradi glagolskega vida bodisi zaradi prepon, ki glagolu spremenijo pomen. Včasih so taki glagoli težko prevedljivi ali nep prevedljivi v vseh informacijah, ki jih dajejo: npr. *berem* ali *prebiram* je oboje v italijanščini *leggo* ali *sto leggendo*, vendar imamo v glagolu *prebiram* še informacijo, da *berem* po kosih, v nadaljevanjih, občasno. *Prebrati* pomeni *leggere fino in fondo, fino alla fine, finire di leggere*. Tako moramo prevesti z glagolom + prislovom/samostalnikom celo vrsto slovenskih glagolov, npr. *prerisati* — *copiare il disegno*, *preobuti se* — *cambiarsi le scarpe*, *preobleči se* — *cambiarsi d'abito*, *prespati* — *trascorrere dormendo*, *preimenovati* — *cambiare nome*, *prehoditi* — *percorrere a piedi*, *preplavati* — *attraversare a nuoto*, *prekladati* — *trasportare da un luogo all'altro*, *prekričati* — *soverchiare con la voce*, *prezagliti se* — *agire precipitosamente*, *presesti se* — *cambiare posto*, *prisesti* — *sedersi accanto*, *zapiti se* — *diventare un alcolizzato*, *pogledati* — *gettare un'occhiata*, *premisлити se* — *combiare idea*, *priteči* — *arrivare di corsa*, *dotrpeti* — *finire di soffrire* itd.

Glagol si zasluži veliko pozornosti, saj se mi zdi, da pomeni tisto jezikovno področje, kjer se slovenščina in italijanščina najbolj razhajata. Slovenski glagol zelo natančno določa dogajanje samo na sebi, in sicer z minimalnimi sredstvi: dolžino ali kračino dejanja (glagolski vid), npr. *stopati* — *camminare*, *stopiti* — *fare un passo*; začetek in konec dejanja, npr. *zajokati* — *mettersi a piangere*, *razjokati se* — *piangere tutte le proprie lacrime*, *zasmejati se* — *mettersi a ridere*, *nasmejati se* — *ridere a crepapelle* itd. Italijanski glagol posveča večjo pozornost sosledici časov. Predobnost ali zadobnost (kot v latinščini) je zelo pomembna, zato ima italijanščina poleg treh preteklih še dva predpretekla časa. In seveda dva prihodnjika. Posebnost je uporaba konjunktiva, še bolj zapletena pa je raba časov v odvisnem govoru. Tudi glagolska vezava je v slovenščini precej drugačna od italijanske. In prav na tem področju ostaja zelo veliko interferenčnih napak.

Poleg teh samo bežno nakazanih razlik med slovenščino in italijanščino imamo še cela jezikovna področja, kjer bi bilo jezika zanimivo primerjati. Eno takih področij je frazeologija. Frazeologemi, to je stalne besedne zveze, so neke vrste fosili v jeziku. So pač posrečene metafore, ki so doživele tak uspeh, da jih ljudje že stoletja uporabljajo, ne da bi se tega prav zavedali. Kadar je *neka stvar na dlani* (è chiaro lampante, come il giorno, lapalissiano, evidente), *če ga damo na zob* (ci bagniamo il becco) ali *če pogledamo globoko v kozarec* (alziamo il gomito), *če imamo maslo na glavi* (abbiamo la coda di paglia, uno scheletro nell'armadio), *če v neki situaciji hodimo kot mačka okoli vrele kaše* (meniamo il can per l'aia), *če imamo mehka kolena* (ci sentiamo piegare le ginocchia, le gambe ci fanno giacomo giacomo), *če tičimo do kolen v blatu* (siamo nel fango sino al collo), *če uporabljamo komolce* (ci facciamo avanti coi gomiti), *če imamo debelo kožo* (abbiamo la pelle dura), *če nosimo kožo naprodaj* ali *glavo v torbi* (rischiamo la testa/vita/pelle), *če se postavimo na glavo* (ci facciamo in quattro), *če hočemo z glavo skozi zid* (vogliamo raddrizzare le gambe ai cani), *če si brusimo jezik* (abbiamo la lingua lunga, meniamo la lingua), *če imamo jezik kot krava rep* (abbiamo una lingua che spazzerebbe un forno), *če komu stopimo na jezik* (tappiamo la bocca a qc.), *če imao ribjo kri* (conserviamo il sangue freddo), tedaj vsega tega ne mislimo dobesedno, temveč v prenesenem pomenu. Jasno je, da so med Italijani nastale malo drugačne metafore kot med Slovenci, zato bi bilo dobro, da bi pri jezikovnem pouku opozarjali dijake na to razliko. Kot italijanščina ima tudi slovenščina na desettisoče frazeologemov. Mednje spadajo tudi pregovori. Ti predstavljajo ljudsko modrost in so povečini iz kmečkega življenja. Mogoče se jih zato Slovenci izogibamo, ker mislimo, da smo edini kmečki narod v Evropi, če že ne na svetu. Ne glede na to, da se Angleži hvalijo s svojo

kmečkostjo, so italijanski pregovori ravno tako vzeti iz kmečkega vsakdanjika, saj je tudi v Italiji bila v preteklosti večina prebivalstva kmečka in prav ta plast je znana po svoji povezanosti z naravo in z zdravo pametjo. Tudi oni pravijo: *Bisogna fara di necessità virtù.* (Sila kola lomi). *Due piccioni con una fava.* (Dve muhi na en mah.) *Il cane scottato dall'acqua calda ha paura della fredda.* (Kogar je kača pičila, se boji zvite vrvi.) *La pazienza è un'erba amara, ma salutare.* (Potrpljenje je božja mast, samo revež je, kdor se z njo maže.) *Il lupo perde il pelo ma non il vizio.* (Stara navada — železna srajca). *Il silenzio è d'oro, la parola è d'argento.* (Golk je srebro, molk je zlato.) *La lingua batte dove il dente duole.* (Jezik tišči, kjer zob boli.). *Ogni lingua vale un uomo.* (Kolikor jezikov znaš, toliko glav veljaš.)

Slovenščina in italijanščina torej le nista tako zelo različna jezika, sta pa le toliko različna, da niti *buon giorno* ne moremo gladko in samodejno prevesti z *dober dan*, saj je naš prvi jutranji pozdrav dobro jutro, ital. *buon giorno* ob odhodu pa je *nasvidenje* ali *srečno*. *Buona sera* ni vedno *dober večer*, saj Slovenci rečemo *dober dan* prav do noči, Italijani pa *buona sera* že zgodaj popoldne, voščijo pa *buona sera* tudi, ko odhajajo, in takrat moramo v slovenščini voščiti *lahko noč*!

Znova ugotavljamo, da jezik niso samo besede, jezik izraža tudi navade in pogled na življenje.

Diomira Fabjan Bajc
Trst

Literatura

F. Bezljaj, Eseji o slovenskem jeziku, Ljubljana, Mladinska knjiga 1967.

S. Bunc, Slovar tujk, Maribor, Založba Obzorja 1987.

L. Cvetek Russi, Nekaj metodičnih smernic za učenje slovenščine italijansko govorečih, JiS, 1983/84, str. 132-134.

M. K. Hmeljak, Reggenze verbali in sloveno e italiano, Scuola Superiore di Lingue moderne per Interpreti e Traduttori, Trst, diplomatska naloga, š. l. 1991/92.

C. Lapucci, Modi di dire della lingua italiana, Firenze, Valmartina Editore 1969.

M. Levstik, Contributi linguistico-terminologici a un glossario italiano-sloveno di fitoterapia, Scuola Superiore di Lingue moderne per Interpreti e Traduttori, Trst, diplomatska naloga, š. l. 1991/92.

G. de Martino, La traduzione attraverso le culture, Napoli, Casa Editrice Federico e Ardia.

B. Migliorini, Storia della lingua italiana, Firenze, Sansoni 1960.

T. Miklič

F. Verbinc, Slovar tujk, Ljubljana DZS 1967.

SSKJ, Ljubljana, SAZU 1980/91.